

РІЗНОМАНІТТЯ ДЛЯ МИРУ

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Мета цього посібника – поширити досвід розробки та організації заходів для молоді, спрямованих на підвищення толерантності, розвиток вмій будувати діалог з місцевими громадами та зменшувати рівень агресії, розуміти і втілювати принцип єдності в різноманітності як одну з базових європейських цінностей.

Проект «Різноманіття для миру» фінансується
EUROPEAN YOUTH FOUNDATION

ЗМІСТ

1. Актуальність.
2. Неформальна освіта. Відмінності тренінгу і воркшопу.
3. Залучення учасників. Формування групи.
4. Знайомство.
5. Ототожнення і самоідентифікація. Ідентичність у мультикультурному суспільстві.
6. Конфлікт.

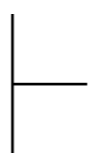
7. Мова ворожнечі.
  - 7.1. Стереотипи.
  - 7.2. Невербальне спілкування
  - 7.3. Чотири правила міжкультурної комунікації.
8. «Жива бібліотека».
9. Навчання як подорож і відкриття.
10. Узагальнення.
11. Оцінка.
12. Практичний результат воркшопу.

1

АКТУАЛЬНІСТЬ

Україна історично є багатонаціональною та мультикультурною, в країні проживає понад 130 різних національностей та етносів – і це відомий факт, як і те, що рівні права людей різних національностей в Україні є прописаними і захищеними законодавством. Проте в результаті збройного конфлікту в Східній Україні (Донецьк, Луганськ) рівень толерантності до “інших” людей суттєво зменшився. У місцевих спільнотах люди з певними відмінностями (як наприклад мова або переконання) сприймаються як “вороги” а-priori, а для вирішення протиріч засто-

совується сила, не діалог. Другий аспект проблеми – це недостатня увага до питання національної самоідентифікації, що призвело до втрати відчуття приналежності до України у частини людей, які мешкали або мешкають в Україні (Крим, Східна Україна). Третій аспект – це те, що молодь більш уразлива, ніж дорослі/зрілі люди, оскільки молоді люди залежать від думок старших, вони більш підпадають під вплив засобів масової інформації, швидше переймають стереотипи поведінки.

2

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА. ВІДМІННОСТІ ТРЕНІНГУ І ВОРКШОПУ.

Неформальна освіта – найбільш результативний спосіб поширення знань серед молоді, який варто застосовувати у тому числі в контексті, що описаний вище.

Що ж таке неформальна освіта? На європейському рівні поки що не досягнуто єдиної спільної згоди щодо трактування неформальної освіти, що пояснюється відмінностями у традиціях неформальної освіти різних країн. Визначення неформальної освіти розробили експерти Ради Європи спільно з Єврокомісією. В рамках проекту «Європейський Центр Знань Молоді» (EuropeanYouthKnowledgeCentre) неформальну освіту розуміють, як будь-яку організовану поза формальною освітою навчальну діяльність, яка доповнює формальну освіту, забезпечуючи засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність є структурованою, вона має освітню мету, визначені часові рамки, інфраструктурну підтримку і відбувається свідомо.

Неформальна освіта базується на певних принципах, найбільш важливими з яких є: навчатися в дії (learningbydoing), вчитися співпраці, навчатися вчитися. «Навчатися в дії» означає отримувати різні вміння та навички під час практичної діяльності. «Вчитися співпраці» передбачає отримання та розвиток уявлень про відмінності, які існують між людьми, вміння працювати в групі та в команді, а також приймати оточуючих такими, які вони є, і співпрацювати з ними. «Навчитися вчитися» означає отримувати навички пошуку інформації та її опрацювання, навички аналізу власного досвіду і виявлення індивідуальних освітніх цілей, а також здатність застосовувати вище сказане в різних життєвих ситуаціях.

Основним методом неформальної освіти є дослідження. Особа, яка навчається, веде різнопланове пізнання навколишнього світу, яке проходить на різних рівнях – когнітивному, практичному та чуттєвому.

Найбільш поширеним видом неформальної освіти є тренінги. Особливість тренінгу в тому, що на тренінгу учасники в практичних ситуаціях формують свою думку та відпрацьовують навички, тобто учасники вчаться, виконуючи практичні завдання тренера. Обсяг практичної частини тренінгу повинен бути як мінімум рівний теоретичної, а в ідеалі перевищувати її. Тренінг триває, як правило, недовго. І, повторимося, головна відмінна риса тренінгу – моделювання й розв'язання практичних завдань, вирішення конкретних питань (принаймні, на особистому рівні).

Workshop є активним розвиваючим методом групової роботи. Вже само поняття (у перекладі з англійської workshop - майстерня) вказує на його центральну ідею: на workshop всі учасники активні і самостійні. У основі методу лежить інтенсивна групова взаємодія, при цьому акцент робиться на здобутті динамічного знання.

Кожен з учасників приходить на workshop зі своїм унікальним і неповторним досвідом, і таким же індивідуальним поглядом і відношенням до тих або інших проблем. Workshop є дослідженням, в центрі якого лежить окремо взята і неоднозначна

проблема. Спеціальним чином організований процес праці в групі дозволяє поглянути на неї об'ємно, з різних, деколи найнесподіваніших ракурсів. Workshop допомагає актуалізувати досвід, наявний в групі, і генерувати на основі існуючих ресурсів новий погляд на проблему. Таким чином, workshop допомагає стати всім його учасникам після закінчення компетентнішими, ніж на початку.

У чому переваги workshop перед іншими методами навчання? Workshop вигідно відрізняється від інших методів своєю точковою тематичною спрямованістю. Крім того, workshop відноситься до групи таких розвиваючих і навчальних методів, які найбільш лічать для роботи з дорослою аудиторією. Знання, отримані в процесі workshop, є продуктом активної діяльності самих учасників, що у багато разів підвищує ефективність їх засвоєння.

Що є результатом workshop? Результатом workshop може стати нове відношення до проблеми, якій було присвячено навчання. Другим важливим результатом є створення співтовариства однодумців. Ідеально, коли результат має ще й матеріальну форму, у якій зафіксовано всі його досягнення. Такий результат може

бути представлений суспільству, громаді і слугуватиме поширенню ідей, носіями яких стають учасники. У нашому випадку практичним результатом мала стати документальна вистава і виставка, після яких можна було продовжити дискусію з новою аудиторією.

Підсумуємо: відмінність тренінгу від воркшопу полягає у першу чергу у тому, що на тренінгу учасники разом навчаються на теоретичних і практичних сесіях, а під час воркшопу вони долучаються до роботи в гурті. Тренінг може тривати від кількох годин до кількох днів. Воркшоп, який має на меті досягнення практичних результатів, триває як мінімум кілька днів. Тренінги з їхніми лекційними сесіями та практичними вправами можуть бути частиною воркшопу (зазвичай, елементи тренінгу використовуються на початку воркшопу для знайомства, об'єднання групи, визначення очікувань і попереднього досвіду учасників).

З

ЗАЛУЧЕННЯ УЧАСНИКІВ. ФОРМУВАННЯ ГРУПИ.

Т

На перший погляд здається очевидним, що для успішного проведення воркшопу на обрану тему «Різноманіття для миру» необхідно залучити учасників з різних регіонів, які є представниками різних національностей. Проте, як показав досвід, це абсолютно не обов'язково, оскільки вже на етапі поглибленого знайомства з учасниками виявляється, що у будь-якій українській родині «намішані» різні національності, і саме це усвідомлення і розуміння насправді є базовим для подальшої роботи з питаннями самоідентифікації та толерантності.

Для того, щоб залучити активну молодь, яка здатна не просто відсидіти кілька годин на тренінгу, а дійсно працювати над обраною темою у команді, необхідно запропонувати не стільки навчання, скільки нові можливості для саморозвитку, участь у цікавій спільній справі, нові враження і знайомства.

Окремо треба зазначити, що у воркшопі взяли участь ВПО (внутрішньо переміщені особи), тобто переселенці з Східної України (Донецької та Луганської областей). Для цих молодих людей вкрай важливо інтегруватися у місцеву спільноту, і вони вже пережили величезний стрес на території збройного конфлікту, мають власний досвід агресивного ставлення до них. Їх важко залучити через звичайні оголошення, тому необхідно знайти партнерів, які допоможуть розповсюдити інформацію про захід. В нашому випадку це був Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та Центр по роботі з ВПО.

Оголошення для потенційних учасників воркшопу «Різноманіття для миру» виглядало таким чином:

РІЗНОМАНІТТЯ ДЛЯ МИРУ

«Скільки мов ти знаєш - стільки раз ти человек», - говорив А.П.Чехов. Перефразуючі, ми кажемо: «Ти стільки разів людина, скільки культур ти знаєш». І саме тому Центр молодіжних ініціатив «Тотем» запрошує вас взяти участь у новому захопливому проекті! Проект присвячений мультикультурному різноманіттю Півдня України, а це означає, що ми будемо вивчати різні національні культури, розширювати горизонти, докопуватися до коріння, а потім ділитися своїми відкриттями зі світом.

Умови участі:

Вік від 17 до 25 років (включно)

Проживання на території Херсонської, Миколаївської, Одеської областей та Криму.

Готовність 10 днів у квітні 2016 р. провести на воркшопі у Херсоні.

Для участі необхідно скачати та заповнити анкету і відіслати її до 30 березня 2016 р. на e-mail, в темі листа вказати «анкета учасника воркшопу».

Буде відібрано 25 учасників; їм буде повністю сплачено витрати на участь (проїзд, проживання, харчування, матеріали для роботи).

У квітні ми чекаємо на зустріч з вами у Херсоні, де ми разом....

поринемо у світ різноманіття культур
покуштуємо різні національні кухні
пройдемо етнокультурними маршрутами
зустрінемося з різними людьми – представниками різних національностей
дослідимо побут та традиції

знайдемо нових друзів

сповнимось враженнями і новим досвідом

на підсумок зробимо презентацію з відкритою дискусією.

Відібраним учасникам було надіслано запрошення і прохання привезти с собою фотографію з сімейного архіву. Ці фотографії були використані під час поглибленого знайомства.

4

ЗНАЙОМСТВО

┌

Існує безліч тренерських напрацювань для знайомства учасників і встановлення атмосфери довіри у групі. Для цього воркшопу ми обрали форму, тісно пов'язану з фінальним продуктом – презентацію себе через свою родину за допомогою фото з сімейного архіву.

Зміст вправи: учасники сидять по колу і по черзі розповідають якусь історію з життя своєї родини, яку ілюструє принесене на воркшоп фото. На кожну розповідь відводиться максимум 10 хвилин. Ця вправа допомагає учасникам зрозуміти, що ворожнеча на ґрунті походження

та приналежності до різних національностей є абсолютно безглуздою, адже у кожній родині переплітаються долі різних людей. Під час нашого воркшопу учасники розповіли історії, в яких були трагічні події, пов'язані з переселенням родин під час першої світової війни, під час депортацій за часів Радянського Союзу, і, нарешті – переселення зі Східної України. І у найтяжчі часи люди рятували один одного, незважаючи на національні відмінності. Один приклад такої історії, розказаної учасницею воркшопу з міста Миколаїв:

«Моя прабабушка Скоробогатая Меланья Михайловна родилась и жила в селе под Хмельницким. В семье было 12 детей. Трех из них убил тиф. Восемь убила война. Когда прабабушке было 10 лет, она умирала от тифа. Её мама в отчаянии вышла на улицу и рыдала. Мимо проходила местная цыганка. Увидела, что женщина стоит и плачет, подошла, спросила в чём дело и говорит: «Пойдём посмотрим». Зашли в дом, цыганка увидела лежащую на печке прабабушку, достала из сумки кусок сала и хлеба и оставила, сказала: «Вам нужнее, себе я ещё найду». Благодаря этому салу и хлебу моя прабабушка выжила – мама ей отрезала по тоненькому кусочку каждый день».

Після того, як учасники відчували певну єдність через розповіді про історію своїх сімей, необхідно актуалізувати проблему. Для цього використано вправу «**Хмаринки**» на визначення життєвих цінностей у змінних обставинах.

Зміст вправи : Тренер розміщує на підлозі аркуші паперу з написами «Моя сім'я», «Моя земля», «Моя країна», «Моя професія», «Мої друзі» і т.д. і пропонує учасникам обрати те, що для них є найбільш важливим на даному етапі життя. Потім тренер прибирає одну «хмаринку» і пропонує знову знайти те, що може стати стимулом для життя у змінених обставинах. Після кожного раунду відбувається обговорення.

Учасники зазначили, що саме ця вправа суттєво вплинула на їхній емоційний та психологічний стан і допомогла знайти нові орієнтири, переосмислити свій світогляд, знайти нову опору в житті (зокрема, нові зв'язки у місцевій громаді), усвідомити свої можливості і свою роль у миротворчих процесах.

5

ОТОТОЖНЕННЯ І САМО- ІДЕНТИФІКАЦІЯ. ІДЕНТИЧНІСТЬ У МУЛЬТИ- КУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Т

Обговорення цієї теми, важливої для подальшої роботи з питаннями толерантності та мультикультурності, складалося з трьох компонентів: міні-лекція, практична вправа в аудиторії, індивідуальне практичне завдання.

Тези міні-лекції:

Ототожнення – це уподібнення себе об'єктам зовнішнього і внутрішнього середовища, завдяки чому формується самоідентифікація як відчуття «я». Щоб у цьому розібратися, давайте спробуємо відповісти на питання: яким чином відбувається ототожнення? Людина не завжди розуміє, що в ній є справжнім, а що ні, де вона сама, а де уподібнення чому-небудь (ототожнення). Людина приймає рішення, яким не здатна слідувати, тому що її «я» не цілісне і, по суті, являє собою нагромадження ілюзорних образів і особистостей, які часто суперечать одна одній. Через внутрішні конфлікти вини-

кають конфлікти зовнішні, коли людина проєцирує свої уявлення на оточуючих.

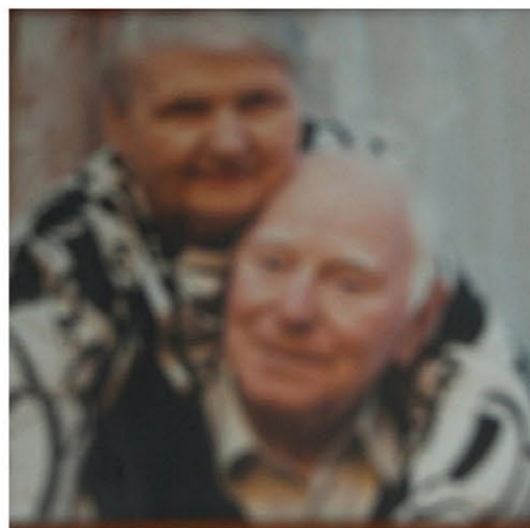
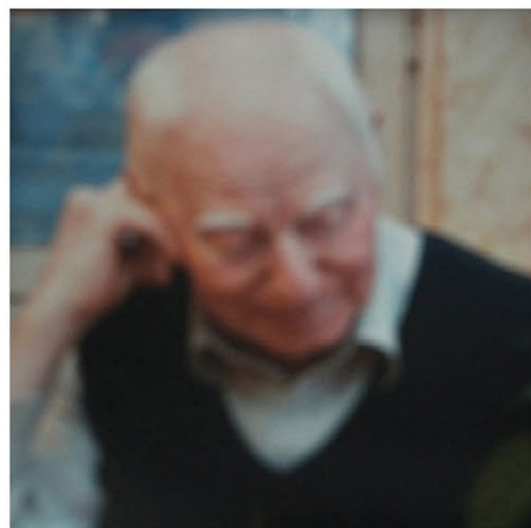
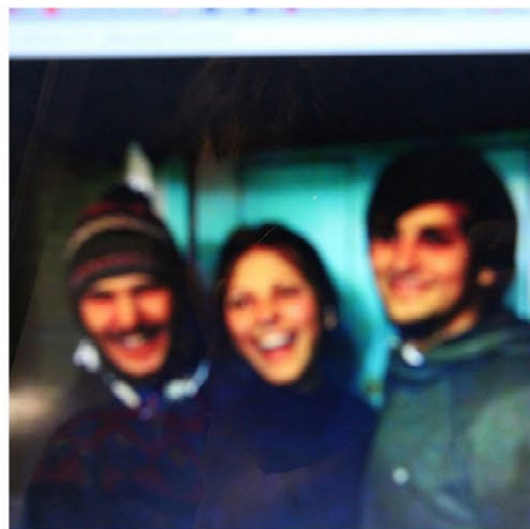
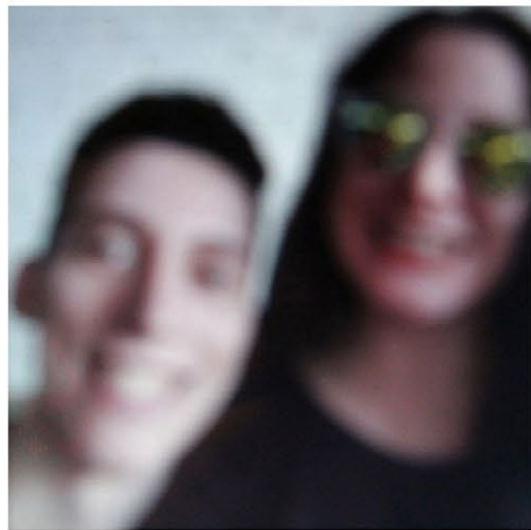
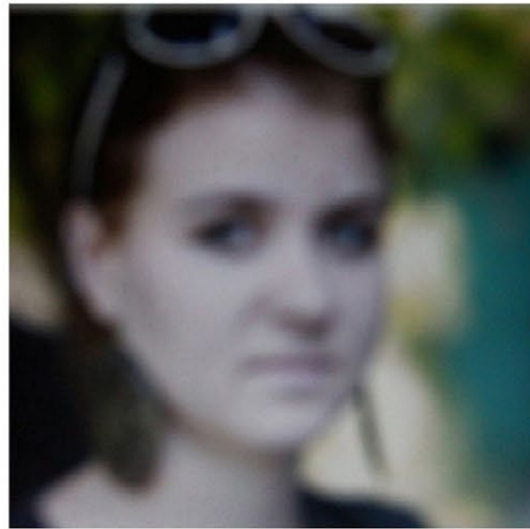
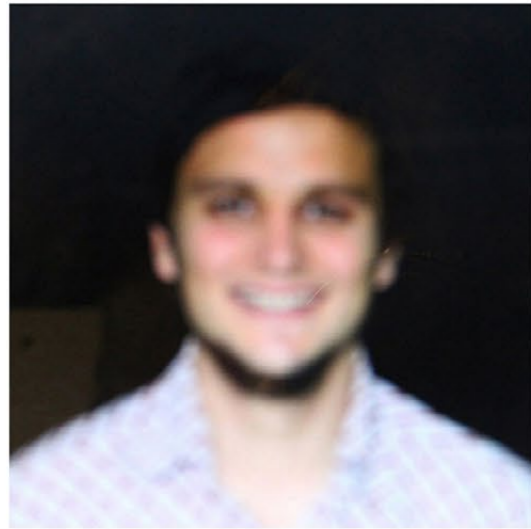
Соціалізація людини здійснюється під дією певних факторів. Їх можна поділити на чотири групи:

1) **мегафактори** (від англ. – «дуже великий, загальний») – космос, планета, світ, які в тій чи іншій мірі через інші групи чинників впливають на соціалізацію всіх жителів Землі;

2) **макрочинники**, що впливають на соціалізацію – країна, етнос, суспільство, держава;

3) **мезофактори** (від англ. «мезо» – «середній, проміжний»), які дозволяють виділяти групи людей за: місцевістю і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, село, місто); засобами масової комунікації (радіо, телебачення, Інтернет та ін.); засобами для певної субкультури;

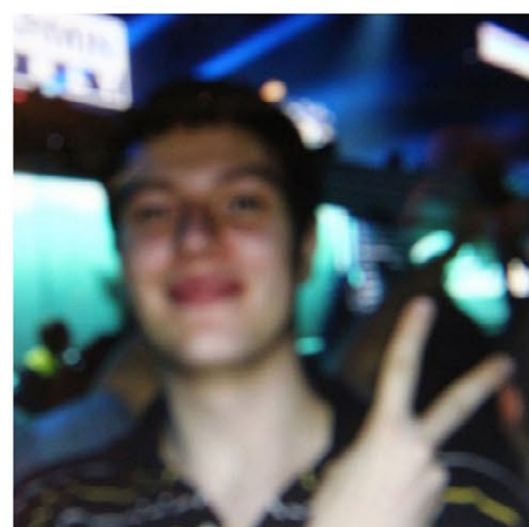
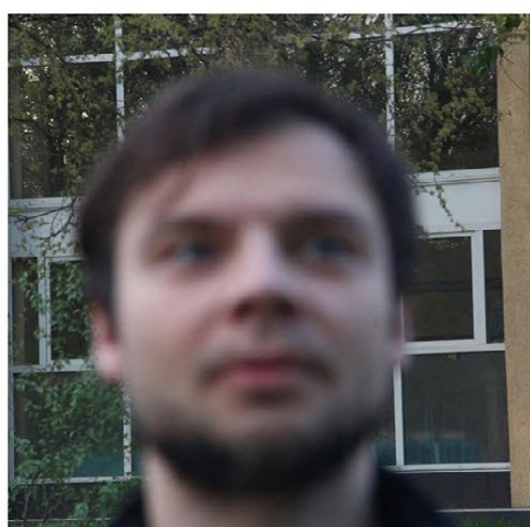
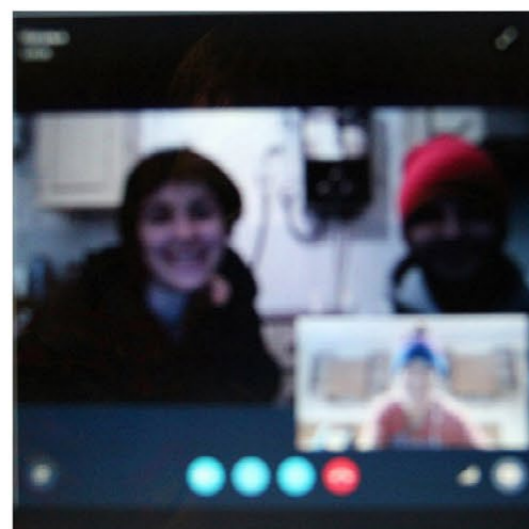
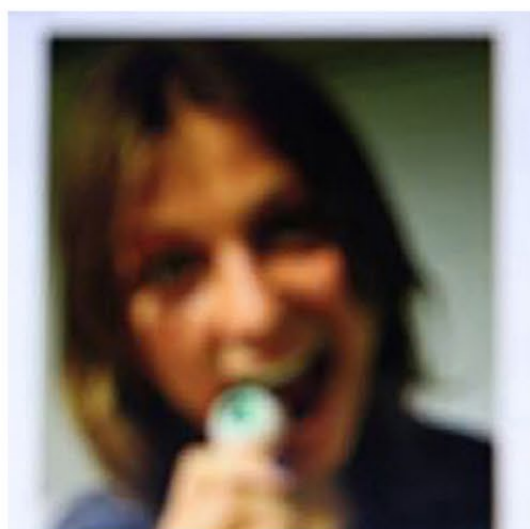
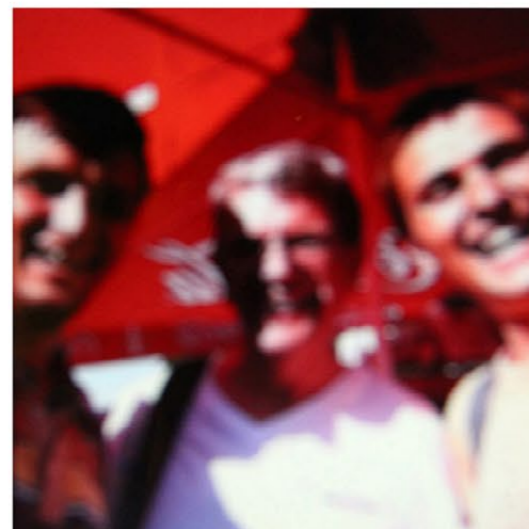
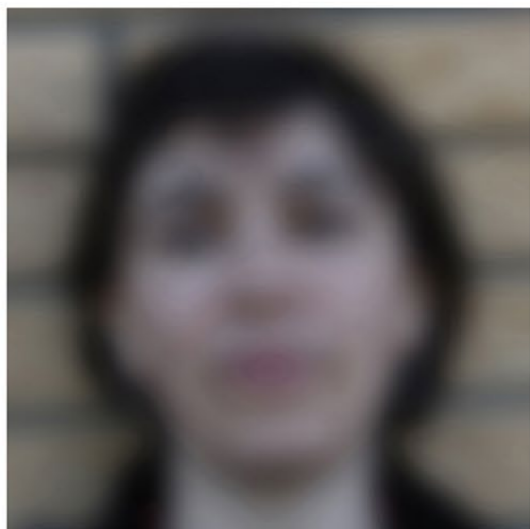
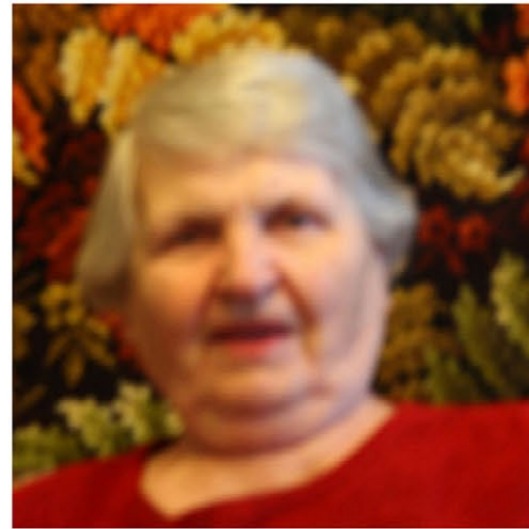
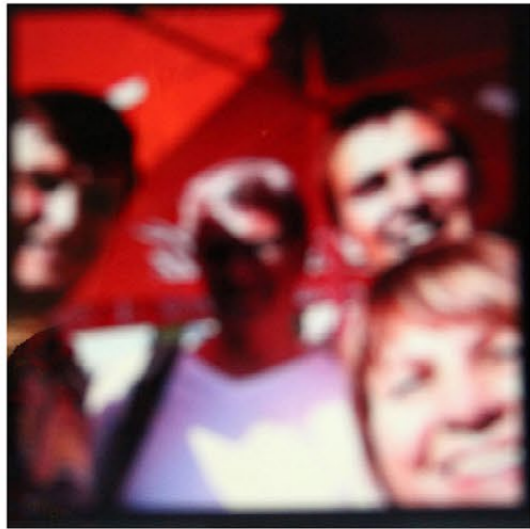
4) **мікрочинники** – фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, – сім'я і дім, сусідство, групи однолітків, виховні організації, різні суспільні, державні, релігійні, приватні і контрсоціальні організації, мікросоціум.

Приналежність до етнічної групи, народу, релігійного напрямку, мови – дає можливість людині як глобальному індивідуумові ідентифікувати себе у цьому світі. Зараз складно достеменно точно говорити про етнічний склад населення держави. Український діючий паспорт і новий (біометричний) не передбачають графі про національність. Цю норму відмінили, керуючись європейським стандартом. Реалії Європи такі, що жоден житель «старого світу» не має проблем із своїм етнічним самовираженням. Представник кожного народу має можливість для національної самореалізації. Поліетнічний світ Європи з існуванням національних держав давно забув міжнаціональні кон-

флікти та можливість утисків однієї нації іншою. Тому немає потреби формалізувати і так дійсне.

Під терміном «національна самоідентифікація» зазвичай розуміють процес підсвідомого і свідомого ототожнення людиною себе зі своєю нацією, її культурою, мовою. Ситуація, в якій громадянин чи громадянка країни за паспортом є українцем, україркою, а в житті використовує іншу національну мову, культуру є досить типовою для нашої держави. Наразі єдиним цивілізованим способом самоідентифікації себе як українця є приналежність до держави або української (багатонаціональної) культури (в разі, якщо ми говоримо про українські діаспори в інших країнах).

Практична вправа (письмово): ранжування власних ідентичностей, тобто учасники в таблиці відповідають на питання «**Ким я себе відчуваю?**»

	У першу чергу	У другу чергу	У третю чергу	У четверту чергу	У п'яту чергу
Мешканцем району свого населеного пункту	1	2	3	4	5
Мешканцем свого населеного пункту	1	2	3	4	5
Мешканцем Херсонщини – херсонцем	1	2	3	4	5
Мешканцем Півдня України – «півдняком»	1	2	3	4	5
Тавричанином/тавричанкою	1	2	3	4	5
Українцем	1	2	3	4	5
Європейцем	1	2	3	4	5
«Радянською людиною»	1	2	3	4	5

Практична вправа «20 Я»: сформулювати 20 слів, якими можна описати себе. Потім – зробити 20 фотографій, які так само описують тебе як особистість. Завдання дається як домашня вправа. Час на виконання – до ранку наступного дня. Відповідно, наступний день починається з презентації вправи «20 Я».

В кінці презентації учасники самі за допомогою тренера роблять висновок про цінність різноманіття, виділяють те, що їх об'єднує, і відмінності, які роблять людей цікавими один для одного і сприяють взаємозбагаченню.

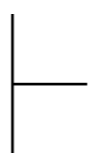
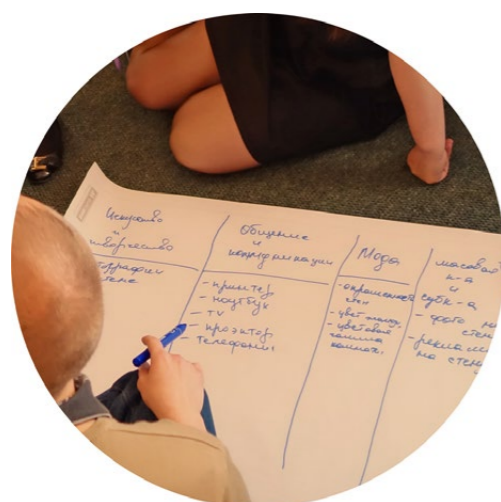
Результат вправи «20 Я» можна використовувати для публічної презентації і організації дискусії. Ця вправа є досить простою для виконання, адже фотографувати може кожен, і кожен має гаджет з фотокамерою. У випадку воркшопу «Різноманіття для миру» результат було презентовано у вигляді виставки у публічному просторі.

6

КОНФЛІКТИ

Незалежно від того, чи мають учасники знання основ конфліктології, в рамках воркшопу треба кілька годин присвятити цій темі, адже знання учасників можуть відрізнитися, і необхідно досягти спільного розуміння теми. Деякі вправи, які можуть у цьому допомогти:

Вправа «Моя карта конфлікту»

Мета: сформувати у учасників уявлення про конфлікт, його види та структуру.

Учасникам пропонується намалювати «конфлікт» яким вони його уявляють, потім кожен презентує свій малюнок. Після виконання завдання учасники сідають у коло і по черзі розповідають, що намалювали, що означає цей малюнок. Потім малюнки розташовуються по певним смисловим групам: конфлікт ролей, конфлікт бажань, конфлікт норм поведінки.

На підсумок варто дати міні-лекцію, у якій розповісти про конфлікт та його види.

Вправа «Що б зробили ви?»

Мета: розмежувати такі поняття як стосунки, емоції, поведінка.

Учасники поділяються на групи по 3-4 особи. Кожній групі роздається лист з описом ситуацій і один аркуш «думки і почуття». Учасники знайомляться із ситуаціями і обговорюють такі питання:

- Що повинен думати її головний учасник?
- Що може відчувати її головний учасник?
- В чому складність ситуації?

Групи заповнюють таблицю, проходить обговорення вправи в колі:

- Як ви гадаєте, в реальному житті реакції учасників конфліктів у подібних ситуаціях були б однаковими чи ні?
- Які емоції ви відчуваєте в конфліктній ситуації?

- Чому важливо знати свої думки і почуття?

Висновок: якщо ми краще розберемося в своїх почуттях і думках, ми зможемо зрозуміти думки і почуття інших. Зрозумівши це, ми зможемо зрозуміти їх поведінку. Люди ведуть себе по різному в залежності від того, що вони думають і що відчувають.

Вправа «Вузький містик»

Мета: відпрацювання на практиці шляхів виходу з конфліктної ситуації.

На підлозі малюється крейдою або викладається з мотузок вузький місток (ширина приблизно 30 см). Двоє учасників встають по різні сторони «містка» і починають йти на зустріч один одному. Їх завдання розійтися на середині містка, тому, хто заступає за лінію, зараховується програш. Проводиться обговорення:

- Як ви переходили місток?
- Як ви домовлялися зі своїм напарником?
- Чи можна порівняти ситуацію на містку з конфліктною ситуацією?

Вправа «5 сходинок»

Мета: виробити правила розв'язання

конфліктних ситуацій.

Кожному учаснику пропонується на п'яти окремих аркушах написати 5 шляхів виходу з конфліктної ситуації. Потім учасники об'єднуються в 2-3 групи і в групах створюють спільні шляхи подолання конфліктів. Кожна група презентує свій план. Проводиться обговорення і тренер роздає учасникам пам'ятку «5 сходинок подолання конфлікту», пояснюючи кожен сходинку стратегії розв'язання конфліктної ситуації.

Потім учасники поділяються на пари. Один з учасників в кожній парі гратиме ролі представників різних національностей. Вони отримують проблемну ситуацію. Учасникам пропонується розіграти конфлікт в парах, намагаючись розв'язати конфліктну ситуацію, рухаючись по сходинах, виділених у пам'ятці. Розв'язавши конфлікт, учасники в парах міняються ролями. Питання для обговорення:

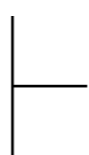
1. Які почуття можуть допомогти зрозуміти, що ви знаходитесь в конфлікті?
2. В конфлікті ми хочемо задовольнити свої потреби. Але чому ми повинні також задовольняти потреби опонента?
3. Що дало нам виконання цієї вправи?

7

МОВА ВОРОЖНЕЧІ

Англ. hate speech — букв. «мова ненависті».

Цей блок воркшопу необхідний для профілактики упереджень, забобонів і дискримінації щодо представників інших культур.

7.1. Стереотипи

На першому етапі тренер знайомить учасників тренінгу з поняттями «етнічна установка», «стереотип», «каузальна атрибуція», «упередження», «забобон», «дискримінація».

Міні-лекція:

Тези: Що таке стереотипи? Стереотипи – це стабільно повторювані ланцюжки (шаблони, патерни) думок, почуттів, вчинків. Говорячи простіше, стереотипи – це звичні нам способи сприймати оточення та реагувати на ситуації. У якомусь сенсі це наш спосіб думати, дивитися, реагувати на світ. У більш вузькому розумінні це штучно відокремлені фрагменти нашого поведінкового репертуару. Стереотипи

– це окремі грані структури особистості, проте вони не існують ізольовано самі по собі, вони – частина особистості. Їх взаємозв'язок та ступінь вираженості утворюють особистість. У когось окремі грані виступають різкіше, відповідно, дані стереотипи проявляються частіше; у когось ті ж самі грані згладжені, тому стереотипи виявляються рідше. Треба зауважити, що стереотипи – це звичні маршрути нашої так званої мимовільної уваги. Ці маршрути – результат набутого нами життєвого досвіду виховання, спадковості. Уявіть парк, в цьому парку доріжки, стежки. По них зазвичай прогулюються люди, так от стереотипи – це саме ті доріжки та стежки, по яких звикла переміщатися наша увага.

Бліц - мозковий штурм: Навіщо нам стереотипна поведінка? Навіщо суспільство створює стереотипи?

Все різноманіття стереотипів можна умовно розділити на три великі категорії:

- стереотипи реагування
- стереотипи сприйняття та оцінки
- стереотипи мислення.

Найцікавіше в існуванні стереотипів – це те, що їх зміст не написано в книжках, цьому не вчать у школах, але установки предків та суспільства міцно сидять в наших головах. Іноді дуже глибоко, тоді людина може протистояти суспільству, іноді прямо на поверхні, і тоді ми йдемо на поводу у соціуму. Виходить, що ми спираємося не на свій досвід, а на досвід цілих поколінь. Що змушує нас так чинити, брати на віру чужі слова? Відповідь проста – страх. Страх зробити помилку, зробити собі боляче. Звичайно, часи змінюються, змінюються і стереотипи. Люди стають більш відкритими, більш сміливими. Але позбутися такого феномена, як стереотип, повністю не можуть (коротка дискусія – чому?).

У групі проводиться кілька вправ з виявлення етнічних стереотипів щодо представників різних етносів, наприклад:

Вправа-гра «Вгадай-ка», коли називаються стійкі стереотипи сприйняття різних народів, а завдання учасників – вгадати, про кого йде мова. Як правило, вони точно визначають етнос, що доводить стійкість і поширеність етнічних стереотипів.

Упередження і заобони, засновані на стереотипах сприйняття, хибно трактують причини поведінки і представляють інший етнос в негативно забарвлених тонах. Учасникам пропонується ряд формулювань, в яких вони повинні виявити упередження і заобони, а потім спробувати самим побудувати речення таким чином, щоб уникнути мови ворожнечі.

Вправа «Стереотипні окуляри»

Між парами учасників розташовують аркуш паперу формату А4 із зображенням цифри «6» так, щоб один з них бачив лише цифру «9», а другий — «6». Вони розігрують діалог із приводу того, що вони бачать, намагаючись переконати партнера у своїй правоті.

Коментар тренера. Небажання зрозуміти іншого, упевненість, що ваша думка єдино правильна, невміння зняти свої «стереотипні окуляри» — найкоротший шлях до непорозуміння, а часто і до виникнення конфлікту.

Отже, якщо ви прагнете до продуктивного спілкування, необхідно вести себе так, щоб не образити партнера, поважати точку зору іншого та його особистість, індивідуальні особливості, захоплення, переконання, тощо. Таке спілкування називається толерантним.

Також можна обговорити в групі соціально-психологічні експерименти, що виявляють упередження (наприклад, експерименти Р. Ла П'єра, М. Шерифа, Дж. Тернера і т.д.). основні види забобонів і упереджень (расизм, націоналізм, сексизм, гомофобія, ейджизм - забобон щодо віку).

7.2. Невербальне спілкування

Для молоді інтерес представляє вивчення специфіки невербальних способів спілкування в різних культурах. Метою такої справи є розвиток спостережливості, чутливості, взаємної довіри, схильності до рефлексії, почуття безпеки при

міжкультурній взаємодії. Подібні властивості вкрай важливі для міжкультурного взаєморозуміння. Учасникам воркшопу можна дати інформацію по крос-культурним особливостям таких невербальних способів спілкування, як паралінгвістика, проксемика, пантоміміка, міміка і контакт очей, тактильна взаємодія, ольфакторика. Ряд вправ, в яких учасники зображують представників різних культур, допомагають їм ясніше усвідомити крос-культурні відмінності в області невербальних засобів спілкування. Також можна запропонувати рольову гру, в якій виключено вербальне спілкування, упор робиться тільки на невербальні способи передачі інформації.

7.3. Чотири правила міжкультурної комунікації.

Свинцеве правило: «Поводься з іншими так, як ти б не поведився з собою». Свинцеве правило засноване на ідеї нерівності людей і культур. При першій зустрічі людей, що належать до різних культур, в одних можуть виникнути такі думки: «Ці люди не такі, як ми. Вони живуть в хатинах, харчуються грубою їжею. Їх звичаї примітивні і жорстокі. Отже, вони дурні і некультурні. Давайте навчимо їх своїй культурі, релігії, ідеології». Але культура

одного народу не підходить іншому народові, тому що люди люблять, бережуть і захищають свою культуру.

При другій зустрічі людей, що належать до різних культур, у випадку труднощів нав'язування своєї культури в одних можуть виникнути й інші думки: «Справа не в тому, що ці люди дурні, примітивні, неосвічені. Вони божевільні, якщо не приймають культуру високорозвиненої цивілізації. Вони не приймають християнства, а зберігають свої язичницькі традиції, вони не приймають нашого способу життя і думок. Цих людей необхідно лікувати». Однак культурологічні щеплення далеко не завжди спрацьовують, оскільки люди нормальні в рамках своєї культури.

При третій зустрічі людей, що належать до різних культур, в одних можуть виникнути і більш небезпечні думки: «Ці люди не піддаються лікуванню. Вони заразні, вони небезпечні. Давайте їх знищимо».

Часто одні народи стосовно інших проводили культурну експансію, супроводжувану війнами. Але ж інші люди теж цінують свою культуру, свій спосіб життя і тому захищаються. Такий міжкультурний конфлікт нерідко закінчується зни-

щенням нечисленної і більш слаборозвиненої в технічному відношенні сторони. Ідея культурної нерівності призводить до бажання панувати, підкорювати, переробляти інших у відповідності зі своєю культурою, за своїм образом і подобою. Очевидно, що «свинцеве» правило не є ефективним при міжетнічних контактах, так як наслідування йому приводить до конфлікту, війні, можливого знищення цілого етносу і його самобутньої культури.

Срібне правило: «Не роби з іншими так, як не вчинив би з собою». Це правило засноване на ідеї етноцентризму, оскільки пропонує оцінювати людей і специфіку їхньої культури, виходячи з системи власних цінностей, «міряти інших на свій аршин». При міжкультурному взаємодії воно також неефективно, оскільки виникає проблема адекватності самооцінки та рівня домагань, адекватності оцінки своєї культури, її переваг і недоліків. Слідування «срібному» правилу засноване на упередженнях і забобонах, на дотриманні умов, при яких міжкультурна комунікація зазнає невдачі.

Золоте правило: «Поводься з іншими так, як ти вчинив би з собою». В основі цього правила лежить ідея гуманізму,

рівності всіх людей на Землі. Воно відмінно працює в системі відносин всередині однієї культури. Однак при міжкультурної комунікації дотримуватися цього правила не завжди можливо, оскільки одні й ті ж вчинки в різних культурах інтерпретуються і оцінюються по-різному.

Платинове правило: «Роби так, як роблять інші. Роби так, як вони люблять, як їм подобається». Цим правилом слід керуватися при міжкультурній взаємодії і спілкуванні. Воно означає, що, потрапляючи в чужу культуру, доцільно поступати відповідно до норм, звичаїв, традицій цієї культури, не нав'язуючи своїх релігії, цінностей, способу життя. «Платинове» правило відображено в прислів'ях і приказках різних народів. Російське прислів'я: «В якому народі живеш, того звичаю і тримаєшся». Осетинські прислів'я: «На чиєму гарбі сидиш, того пісню співай»; «Хто своїх не любить, той і чужих не любитиме». «Платинове» правило спирається на ідею культурного релятивізму, яка проголошує не просто рівність різних культур, а особливу цінність, значимість кожної культури для всього людства. Застосування цього правила в міжкультурної комунікації дозволяє людям відмовитися від етноцентричної позиції і усвідомити, що про культури не можна

судити, спираючись на власні уявлення, стереотипи, цінності, що народи не можна ранжувати за ступенем їх «примітивності» або «обраності». Народи просто відрізняються один від одного. Кожен створює свою унікальну культуру, свої системи цінностей і правил поведінки, які дозволяють їм існувати в складному природному, соціальному і етнічному світі.

На завершення в групі проводиться дискусія про можливі способи профілактики етнічних упереджень, забобонів і дискримінації. Учасники дискусії пропонують методи формування правильних атрибутів про особистості та поведінку людини, способи спілкування, вільного від упереджень і забобонів, створення сприятливих умов для міжкультурного контакту, взаємодії, добросусідства і співробітництва.

8

«ЖИВА БІБЛІОТЕКА»

Т

Безумовно, немає сенсу лише говорити про толерантність і полікультурність без зустрічей і спілкування з представниками різних національностей. На попередніх етапах учасники вже усвідомили, що у більшості українських сімей є або родинні зв'язки, що пов'язують різні національності в межах однієї сім'ї, або історія сім'ї пов'язана з перетинанням різних культур та національностей. Проте для більш глибокого занурення в контекст необхідно вивести воркшоп за рамки однієї аудиторії і спілкування учасників лише друг з другом. Прекрасна форми роботи для цього – «Жива бібліотека».

Жива Бібліотека - це інтерактивний захід, що надає людський вимір ідеї полікультурності, оскільки сприяє початку спілкування між людьми, які походять з різних соціально-етнічних контекстів.

Жива Бібліотека - це модель, в якій «книжками бібліотеки» є люди з різних етнічних (в нашому випадку) середовищ,

а «читачами» Книжок є учасники воркшопу.

Жива Бібліотека працює так само, як звичайна бібліотека: «читачі» приходять, заповнюють читацький формуляр, вибирають книгу і читають її певний час. Потім повертають книгу до бібліотеки і, якщо хочуть, беруть іншу. Різниця тільки в тому, що книги Живої Бібліотеки - живі люди, а читання - це розмови.

В основі Живої бібліотеки лежить ідея, що треба дати шанс зустрітися тим людям, які в звичайному житті не мають шансу поговорити один з одним. Це підвищує розуміння між людьми і допомагає боротися із забобонами і стереотипами.

Взяти участь в ролі «книжок» можна запросити представників національних товариств, діаспор, студентів, в решті решт – просто знайомих, адже не цікавих людей не буває!

Перед тим, як учасники придуть до «Живої бібліотеки», варто ще раз обговорити, які питання ставити некоректно, як вести бесіду максимально толерантно, що саме хочеться спитати і як правильно формулювати складні питання, нагадати тему «Мова ворожнечі».

9

НАВЧАННЯ ЯК ПОДОРОЖ І ВІДКРИТТЯ.

В рамках воркшопу обов'язково треба розповісти історію міста, регіону з точки зору полікультурності, тобто розповісти, які народи в які часи тут жили і будували, що вони зробили, який вклад внесли у розвиток міста чи регіону, що залишилося як історико-культурна спадщина. Краще це робити не у формі лекції в аудиторії, а в формі екскурсії з залученням місцевих краєзнавців. Проте самої екскурсії не достатньо, адже ми говоримо про активне навчання. Тому після інформаційної частини у вигляді лекції або екскурсії варто звернутися до відомої і захопливої для молоді форми дослідження – квестів. Квест потребує цілого дня, проте результат буде більшим, ніж від сидіння в аудиторії. Головне – правильно сформулювати завдання. До того ж, участь у квесті допоможе ще більше об'єднати учасників.

Якщо учасники воркшопу з різних міст, то для участі у квестах необхідно сформувати групи по 3-4 учасники, і при цьому

у групі має бути один місцевий учасник, який допоможе орієнтуватися у місті.

Квест для подібного воркшопу може бути як навчально-дослідницьким (тобто учасники мають знайти певні об'єкти, пов'язані з історією та культурою різних народів), так і практично-дослідницькими (тобто учасники мають виконати певні завдання в знайдених локаціях).

Розробити такий квест досить легко. Для цього потрібна карта міста та інформаційні джерела про його історію. Завдання для учасників можна розробити з урахуванням їхніх можливостей і бажаного практичного результату. В нашому випадку ми поділили учасників на групи, кожній групі видали завдання – знайти об'єкти, пов'язані з історією та культурою різних народів у місті, і попросили учасників не лише знайти ці об'єкти, але й прочитати біля них тексти, написані мовою того народу, з історією якого це місце пов'язане.

Наведемо приклад такого квесту, оробленого для Херсону (наводиться російською мовою).

1. ГРЕЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ: ЦЕРКОВЬ КОНСТАНТИНА И ЕЛЕНА В ГРЕЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ

Информация об объекте:

Наиболее символичным для Херсона стало переселение семьи Гунаропуло с острова Хиос (в Эгейском море). 16 июня 1780 года ими был заложен первый храм гражданского предместья – греческая церковь святой Софии. В 1781–1787 годах службы в Софиевской церкви часто проводил архиепископ Славянский и Херсонский Евгений Булгарис. Служил в ней иеромонах Граматикопуло, архиепископ Славянский и Херсонский Никифор Феотокис.

В 1838 году прихожанин церкви купец Сербинов устроил на хорах теплую церковь во имя основателя Константинополя и храма Святой Софии императора Константина и его матери Елены.

Греческий текст (известные высказывания)

Μην ψάχνεις την ευτυχία: είναι πάντοτε μέσα σου. Πυθαγόρας

(мин псАхнис тин эфтихИя Инэ пАндотэ мЕса су пифагОрас)

Не ищи счастье: оно всегда внутри тебя. Пифагор

Τίποτα δεν γίνεται χωρίς αιτία. Αριστοτέλης
(ТИПОТА ЗЭН ГИНЕТЭ ХОРИС ЭТИЯ АРИСТОТЕ-ЛИС)

Ничего не происходит без причины. Аристотель

Ποτέ μην πεις ποτέ.
(ПОТЭ МИН ПИС ПОТЭ)

Никогда не говори никогда (название фильма о Джеймсе Бонде)

Τα πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή δεν είναι πράγματα.

(ТА ПЬЁ СИМАНДИКА ПРАГМАТА СТИ ЗОИ ДЭН ИНЭ ПРАГМАТА)

Самые важные вещи в жизни - не вещи. Неизвестный автор

2. РУССКИЙ ОБЪЕКТ: ДОМ, В КОТОРОМ ЖИЛ ПОЭТ-ФУТУРИСТ ВЕЛИМИР ХЛЕБНИКОВ

Информация об объекте:

Велимир Хлебников (1885–1922). Гениальный тайновидец футуризма. Он именовал себя не футуристом, а «будетлянином» — он не любил иностранных слов, стремясь для всякого понятия найти корни в русском языке. Свое имя Виктор он превратил в Велемир. Семья его жила в Астрахани. Хлебников учился на математическом факультете, но не закончил его, отдавшись поэзии. Это был замкнутый человек с тихим тонким голосом, углублённый в себя.

В Петербурге Хлебников познакомился с Давидом Бурлюком и по его приглашению в 1910-1912 годах гостил в селе Чернянка (сейчас село в Каховском районе) Херсонской губернии. Здесь он занимался живописью, писал стихи и оставил множество своих рукописей, в Херсоне издана его первая книга «Учитель и ученик» (1912). На основе хранившихся у него собрания рукописей Хлебникова Давид Бурлюк в 1914 г. издал в Херсоне однотомник «Творения».

Футури́зм (лат. futurum — будущее) —

формалистическое направление в искусстве и литературе 10-х гг. XX в., отвергавшее реализм и пытавшееся создать новый стиль, который должен был разрушить все традиции и приёмы старого искусства. Общее название художественных авангардистских движений 1910-х — начала 1920-х годов, прежде всего в Италии и России. Футуристов интересовало не столько содержание, сколько форма стихосложения. Они придумывали новые слова, использовали язык документа, плаката и афиш.

Велимир Хлебников (стихотворение)

Жарбог! Жарбог!

Я в тебя грезитвой мечу,
Дола славный стаедей,
О, взметни ты мне навстречу
Стаю вольных жарирей.
Жарбог! Жарбог!

Волю видеть огнезарную
Стаю легких жарирей,
Дабы радугой стожарною
Вспыхнул морок наших дней.

3. АРМЯНСКИЙ ОБЪЕКТ: КАРТИНЫ ИВАНА АЙВАЗОВСКОГО (ОВАНЕСА АЙВАЗЯНА) В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МУЗЕЕ ИМЕНИ АЛЕКСЕЯ ШОВКУНЕНКО В ХЕРСОНЕ - «БУРЯ УХОДИТ» В ЭКСПОЗИЦИИ И «ВИД ОДЕССЫ В ЛУННУЮ НОЧЬ» В ФОНДОВОМ ХРАНИЛИЩЕ.

Информация об объекте:

Бывал ли Айвазовский в Херсоне лично? Возможно, бывал. В 1857 г. он написал картину «Камыш на Днепре близ Олешек» (Олешки - старое название современного Цюрупинска). Интересно также, что в херсонских газетах начала века упоминаются картины Айвазовского на первой выставке Херсонского общества любителей изящных искусств.

Армянский текст (фрагмент стихотворения)

Yes kgoxanam lusine ays gisher qez hamar.
U kglorem nran kturneri vrayov.
я украду Луну в эту ночь для тебя.
и покачу её по крышам.

4. ЕВРЕЙСКИЙ ОБЪЕКТ: ЕВРЕЙСКИЙ ТЕАТР

Информация об объекте:

В начале XX века половина квартала в границах улиц Горького, Октябрьской Революции, Комсомольской и 21 Января принадлежала Самуилу Писаренко, который был ещё и владельцем двух важных культурных учреждений: кинотеатра «Ампир» и еврейского театра на 700 мест.

Театр назывался Малым – ведь в городе уже был театр, городской, значительно больших размеров. Малый театр называли также театром художественных миниатюр или просто «Художественным», потому что еврейская труппа ставила небольшие пьесы – миниатюры. После установления Советской власти в Херсоне владелец театра Самуил Писаренко был назначен комендантом своего же театра, но в 1922 уволен, как «бывший эксплуататор».

Художественный театр в 20-е годы повидал множество театральных трупп и музыкальных коллективов. Дважды работала в нем труппа еврейской музыкальной сатиры (в 1924 и в 1928), в 1925 – коллектив под руководством Тагера. в

1926 – еврейский народный театр, и коллектив еврейской муздрамкомедии, поставивший 122 спектакля и 43 пьесы.

На сцене Малого театра херсонцы имели возможность услышать всемирно-известного скрипача Давида Ойстраха (1926), исполнительницу еврейских песен Щербакову (1930), знаменитого еврейского певца Эппельбаума.

После Великой отечественной войны, в мае 1944 года в здании бывшего Малого театра начала работать Херсонская областная филармония. К сожалению, в 90-х годах в здании произошел пожар, сейчас оно находится в руинах.

Еврейский текст (поговорки)

וְאֵינִי מֵאָז לֹא מֵיָמֵינוּ (ознаим лакотэль) - и у стен есть уши.

אֵין אֶשׁ בְּלֵב יָא (эйн ашан бли эш) - дыма без огня не бывает.

עַבְדָּה לְעַב אֹהַּ הָאֵמָה לְעַב (бааль намэа ну бааль надэа) - кто платит, тот заказывает музыку.

הַגֵּרָה רָחַק מִלֵּוָה (гаһар олид ахбар) - гора родила мышь.

הַחַיִּים זֶה לֵב פִּיקְנִיק (һахаим зэ лё пикник) -

жизнь прожить - не поле перейти.

טוֹב מֵאֶחָד מִיָּמֵינוּ לֵב רַקִּיעַ-לֵב (тов бимэухар мило коль-икар) - лучше поздно, чем никогда.

הַיָּדִיד נִיבְחָן בְּעֵת צָרָה (ядид нивхан бээт цара) - друг познаётся в беде.

לֹא יִשְׁעֶנּוּ אֶת הַדָּמְעִים (ло бохим аль халав шэнишпах) - слезами горю не поможешь.

לֹא יִשְׁעֶנּוּ אֶת הַמֶּלֶךְ (ло бэколь йом пурим) - не всё коту масленица.

לֹא יִשְׁעֶנּוּ אֶת הַלֵּוָה (ло нелех ларав) - свои люди - сочтёмся.

טוֹב מֵאֶחָד מִיָּמֵינוּ מַטְאֵה טָהוֹר (мататэ хадаш мэтатэ тов) - новая метла чисто метёт.

5. УКРАИНСКИЙ ОБЪЕКТ: ГОРОДСКОЙ ПАРК

Информация об объекте:

20-21 липня 1918 р. за старим стилем у парку відбулося перше в Херсоні українське народне свято – благодійний «Сорочинський ярмарок», яке було влаштоване українськими просвітницькими організаціями. Вилучені кошти пішли на розвиток української культури.

**Український текст. Н. Гоголь.
«Сорочинская ярмарка»**

Вам, мабуть, траплялося чути, як десь рине далекий водоспад, коли все навколо сповнене стривоженого гуркоту, і хаос дивних, неясних звуків вихором носить перед вами. Справді, чи не ті самі почуття вмиль охоплять вас у вихорі сільського ярмарку, коли весь народ зростається в одне величезне страховище й ворухиться всім своїм тулубом на майдані та в тісних вулицях, кричить, гогоче, гримить? Галас, сварка, мукання, мекання, ревіння — все зливається в один безладний гомін. Воли, мішки, сіно, цигани, горшки, баби, пряники, шапки — все яскраве, строкате, безладне метушиться купами і снується перед очима. Різноголоса мова потопляє одна одну, і жодне слово не вихопиться, не врятується від цього потопу; жоден крик не вимовиться ясно. Тільки ляскання по руках торгашів чути з усіх кінців ярмарку. Ламається віз; дзвенить залізо; з гуркотом падають скидвані на землю дошки; і запаморочена голова не розуміє, куди вдатися.

6. ПОЛЬСКИЙ ОБЪЕКТ: МЕМОРИАЛЬНАЯ КОМНАТА ИОСИФА ПАЧОСКОГО В МУЗЕЕ ПРИРОДЫ.

Информация об объекте:

Пачоский Иосиф Конрадович (1864–1942) – учёный-натуралист, ботаник и зоолог, один из создателей науки фитоценологии, профессор Познаньского университета. Директор всемирно-известного заповедника «Беловежская Пуца».

Место рождения: Бялогродка (Волынь), Польша.

25 лет жил и работал в Херсоне, основал в 1898 году естественноисторический музей. Его именем названо 7 видов растений, один род насекомых.

Польский текст (научный)

Miejsce człowieka w środowisku

Człowiek jest jednym z wielu milionów gatunków biologicznych zamieszkujących Ziemię. Podobnie jak wszystkie inne gatunki powstał w wyniku długotrwałego procesu ewolucji, przystosowując się coraz lepiej do swego naturalnego środowiska i będąc jego istotnym elementem.

Głównym celem ochrony przyrody jest ochrona bioróżnorodności

Podstawowe formy ochrony przyrody stosowane przez większość państw na świecie, w tym Polskę to:

- ochrona gatunkowa organizmów
- ochrona obszarów
- ochrona pojedynczych obiektów.

7. РУМЫНСКИЙ ОБЪЕКТ: ГОСТИНИЦА «ЕВРОПЕЙСКАЯ» (ГОСТИНИЦА «1 МАЯ»)

Информация об объекте:

В гостинице «Европейская» (ныне «1 Мая») в годы Первой мировой войны были размещены эвакуированные представители румынских властей. 13 августа 1917 года в Херсон прибыл состав суда и канцелярия во главе с министром-сенатором Жатаржи, сюда же приехал вице-президент Румынии Кочиас. Планировалось так же размещение в Херсоне румынского королевского двора короля Фердинанда I.

Румынский текст (разговорник)

Привет! - Salut! (СалУт!)

Как дела? - Ce faci? - (Че фачь?)

Мы востакждали! - Ce demult vă așteptăm!
(Че демУлт ве аштептЕм!)

Я обожаю вашу музыку! - Ador muzica voastra!
(АдОр МУзика воАстра!)

Я обожаю ваши песни песни, они очень красивые! - Ador piesele voastre, sunt foarte frumoase!
(АдОр пьЕселе воАстре, сунт фоАрте фрумоАсе!)

Спасибо - Mersi или Mulțumesc (мерси/мульцумЕск)

Да - Da - Да

Нет - Nu - Ну

До свидания! - La revedere! (Ла реведЕре!)

Cu plăcere! (Ку плечЕре!) - С удовольствием, пожалуйста!

De unde știi româna, ești româncă? (Де Унде шти ромына? Ешь ромынка?) - Откуда ты знаешь румынский, ты румынка?)

Bine (бине) - хорошо

Foarte bine! (ФоАрте бине!) - очень хорошо, отлично

Ce draguța ești! (че драгуца ешь!) - До чего ж ты милая!

Mulumesc, frumoasa! (мульцумЕск фрумущИка!) - Спасибо, красавица!

Взявши участь у такому квесті, молодь не лише на власні очі побачила, який спадок залишили різні народи у місті, але й наповнила цей спадок звучанням мови цих народів. Учасники зробили фото і відео документацію своїх знахідок, які оформили у вигляді презентацій Power Point.

10

УЗАГАЛЬНЕННЯ

┌

Мета цієї сесії: зосередити увагу учасників на основних аспектах толерантності, дати об'єктивну інформацію, узагальнити уявлення учасників про толерантність і толерантну поведінку, підвести до висновку про необхідність жити за принципами толерантності.

Для цього можна використати вправу «Два світи».

Учасники об'єднуються у дві групи (за принципом день-ніч) і одержують аркуші ватману, фломастери, газети, журнали, ножиці, клей. Тренер говорить про те, що сьогодні кожна група має чудову нагоду — створити свій світ — «Світ толерантності» і «Світ інтолерантності».

Звертаючи увагу на риси свого характеру і свої бажання, учасникам пропонують створити колаж свого світу, країни й назвати його. Група працює над створенням колажу. Потім представник від групи представляє колективну роботу і відбувається групове обговорення.

Висновок: порівнявши два протилежні світи, ми бачимо, що людина, яка живе у світі добра, взаєморозуміння, терпимості з людьми інших релігій, націй, культур, відчувається особистістю, яка може розкрити всі свої найкращі риси, бути корисною своєму народові, оточенню. Людина, яка живе в толерантному світі, по-справжньому щаслива і дарує це щастя, любов людям довкола.

Узагальнююча міні-лекція «Що ми зрозуміли про толерантність?»

Тези до лекції

Інтерес до толерантності як однієї зі сторін людської психіки й соціального життя з'явився порівняно недавно.

Термін «толерантність» виник у минулому тисячолітті. Сучасне поняття толерантності багато в чому пов'язане з діяльністю філософів XVI—XVII сторіч, які повстали проти «терпіння нетерпимості» і жорстких релігійних зіткнень. Послідов-

ним критиком фанатизму й захисником толерантності був Вольтер. Англійський філософ Джон Локк уперше поставив питання про необхідність виховання толерантності в «Нарисах у терпимості 1667 року» й у «Листах про терпимість» 1685 року.

Найважливішим результатом роздумів філософів того часу було визнання то-

лерантності загальною цінністю й компонентом миру й розуміння між релігіями, народами й різними соціальними групами.

Складність розуміння поняття «толерантність» полягає в його різному значенні в різних мовах. Воно залежить від історичного досвіду народів.

Tolerance (англ.) — готовність і здатність бути терпимим, без протесту сприймати особистість.

Tolerance (франц.) — ставлення, яке припускає відмінну від твоєї думку та дії

інших; повага до волі іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів.

Tolerance (іспан.) — здатність визнавати відмінний від власного світогляд.

Kuan gong (китайськ.) — дозволяти, приймати, бути до інших доброзичливи-ми.

Tasatul (арабськ.) — прощення, м'якість, милосердя, співчуття, доброзичливість, терпимість.

Перською — це терпіння, витривалість, готовність до примирення.

Російською — здатність терпіти щось або когось.

В українській мові існує два слова з подібним значенням: «толерантність» і «терпимість». Частіше вживають слово «терпимість». Воно означає здатність, уміння миритися з інакшою думкою.

Останнім часом поняття «толерантність» стало міжнародним терміном. Воно має зміст, в основі якого — загальне значення цього слова в будь-якій мові світу.

Отже, толерантність (від лат. *tolerantia* — стійкий, терпимий, що допускає від-

хилення) — особистісна риса людини, терпиме ставлення до чужої думки, релігії, поведінки, повага до гідності й прав інших людей; здатність поставити себе на місце іншої людини. Це повага, прийняття й правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження й способів прояву людської індивідуальності.

Генеральна Конференція ЮНЕСКО оголосила 1995 рік роком толерантності й прийняла Декларацію принципів толерантності. 16 листопада названо Міжнародним днем толерантності.

Толерантність вважається показником високого духовного й інтелектуального рівня розвитку особистості.

Давайте разом узагальнимо все сказане. Слово «толерантність» можна намалювали у вигляді сонця. Учасники добавляють свої думки, визначення, асоціації у вигляді променів.

11

ОЦІНКА ВОРКШОПУ

Окрім заповнення звичайної оціночної форми, для оцінки варто використати більш живий, креативний спосіб, щоб зберегти позитивні враження учасників і підтримати їхню мотивацію до подальшої діяльності у цьому напрямку.

Лист. Кожен з учасників тренінгу пише послання своїм колегам. Ці листи можуть стосуватися вражень про людину (бажано в позитивній формі) або містити побажання. Кількість таких послань не регламентується: можна написати як одному-двом учасникам, так і всім колегам по групі без винятку, можна не залишати послань взагалі. Варіантів проведення цієї вправи існує доволі багато. Можна розмістити аркуші у колі. Учасники підписують свій та пускають його по колу. Той, хто отримує аркуш, пише побажання чи зворотній зв'язок і пускає далі. Вправа триває допоки всі аркуші паперу не пройдуть повне коло. Ще можна запропонувати закріпити аркуші

паперу формату А4 на спинах учасників, які вільно переміщуються по аудиторії і залишають свої повідомлення прямо на аркушах один у одного.

Подяка. Тренер пускає по колу будь-який предмет (м'ячик, маркер, тощо) і дає інструкцію: як тільки музика зупиниться, гравець, у якого в цей момент буде предмет, повинен подякувати учасникам, що сидять праворуч і ліворуч від нього. Бажано, щоб подяка не була формальною, і кожен учасник говорив про ті вчинки, слова, якості партнера, які були дійсно важливі (корисні) для нього на цьому тренінгу. Якщо учасники не можуть розповісти, чому вони вдячні своїм сусідам, тренер пропонує їм просто потішити їх будь-яким способом. Це може бути комплімент, виразний жест, тощо. У групах, де висока ступінь відкритості та розкнутості, можна попросити учасників потішити один одного піснею, танцем або іншим творчим жестом.

Долоня. Швидкий і водночас ефективний метод оцінки. Учасникам пропонується обвести власну долоню на аркуші А4. У кожному пальці розмістити відповідну інформацію щодо дня роботи, або взагалі всього заходу. У великому пальці – інформація, що було найліпшим; вказівний – на що учасник звернув увагу, що йому запам'яталося (це може бути, як річ зі знаком плюс, так і мінус, або щось нейтральне); середній палець призначений для негативу – найгірше, що тільки могло трапитися, розміщується саме у ньому; безіменний – саме тут ви можете написати, чого на вашу думку було забагато, без чого спокійно можна було обійтись; у мізинці ви фіксуєте те, чого вам не вистачило, було замало. Потім швидко презентація та розміщення на стінах.

12

ПРАКТИЧНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ВОРКШОПУ

Зробити щось практичне для поширення ідей толерантності і єдності у різноманітті – основний принцип воркшопу, який допомагає активному залученню молоді до цього процесу. Окрім того, що протягом воркшопу його учасники знайомляться, встановлюють дружні стосунки, ламають стереотипи щодо представників різних національностей, приймають в свою спільноту вимушених переселенців і т.д. – для молоді вкрай важливо побачити видимий, яскравий результат своєї роботи. Саме тоді відбувається зміна ставлення з пасивного засвоєння інформації до активної життєвої позиції.

Практичним результатом 7-денного воркшопу проекту «Різнманіття для миру» стала виставка робіт учасників в публічному просторі (на центральній вулиці міста на День Європи) і документальна вистава «Не знімай мене з дерева». Вочевидь, мається на увазі генеалогічне дерево, адже вистава була зроблена з

інтерв'ю з представниками різних національностей та особистих сімейних історій учасників. Кожна організації може обрати ту форму презентації, яка найбільше відповідає її роботі і яка може бути зроблена з максимальною якістю. Найпростіша форма – це виставка фотографій та колажів, зроблених учасниками під час виконання завдань воркшопу. Можна використовувати люши. LOESJE (вимовляється [люше] — назва некомерційної організації, яка поширює ідею позитивних змін за допомогою коротких слоганів. Тобто для певної теми по спеціальній методиці проводиться «мозковий штурм», результатом якого є набір плакатів з яскравими слоганами. Про методику формулювання слоганів люши можна почитати в інтернеті.

Після презентації результатів воркшопу для громади варто організувати 40-хвилинну дискусію (можна і довше, але не більше 1,5 години, щоб уникнути ефек-

ту «втомленого глядача»). Під час такої дискусії варто спочатку обговорити теми власної ідентифікації, належності до своєї спільноти і одночасно – до всього світу та всього людства, попросити учасників поділитися новим досвідом, який вони набули на воркшопі. Якщо ви плануєте під час публічної дискусії підняти такі теми, як конфлікти всередині країні на міжнаціональному ґрунті чи ставлення до вимушених переселенців з Донбасу, Луганська та Криму, тоді варто запросити професійного модератора, який має досвід ведення подібних дискусій і допоможе провести обговорення у конструктивному руслі, уникаючи загострення і агресії.

І на останок: пам'ятайте, що вдалий воркшоп призведе до формування нових зв'язків між учасниками як мінімум, а в разі його успіху – то до появи нових ідей, вражень, переконань у громаді. Тому намагайтеся підтримувати нові зв'язки, над створенням яких ви працювали. Воркшоп – це не тренінг, після якого учасники розходяться по домівках, вішають на стіну черговий сертифікат про завершення навчання і на цьому все. Хороший воркшоп стає частиною життя молодих людей, одним з найбільш яскравих спогадів, адже їм допомогли відчути,

що вони дійсно можуть зробити світ кращим. Створіть групу у соціальних мережах (хоча з нашої практики – учасники завжди її створюють самі перш ніж про це встигнуть подбати тренери, і це надзвичайно добрий результат. Можливо, достатньо лише запитати учасників, чи хочуть вони підтримувати зв'язок у майбутньому і яким чином – і вони самі швидко знайдуть відповідь на це питання), підтримуйте діалог, діліться враженнями і подіями, давайте поштовх новим дискусіям в цій групі навіть після завершення вашого заходу – таким чином ви отримаєте довгостроковий результат і побачити, як ідеї, здобуті учасниками на воркшопі, стають частиною їхнього життя та життя їхньої громади.

Репетиція вистави «Не знімай мене з дерева» - практичного результату воркшопу.

Література:

«Що таке Workshop?» Посібник для організаторів практичних семінарів. О.Б.Чикуров, 2001.

«Соціальна педагогіка», Д. Альжев

«Трансформація громадянської ідентичності в поліетнічному місті: інституціональні механізми та інституціональні практики», Барбашин М. Ю.

«Організація навчання з питань дискримінації», Практичний посібник, Єлігулашвілі М., Федорович І., Пономарьов С., Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні, 2015.